Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

Бараз кюн, 2014 жылны 30-чу июлю № 149 (19570)

Багъасы 10 сомду

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

КЕНГЕШ

Юрий КОКОВ: Бизни барыбызны да муратыбыз эм баш борчубуз бирди - Къабарты-Малкъарны гражданларыны праволарын эм конституция эркинликлерин жалчытыуду, аланы жашауларын къоркъуусуз эм къолайлы этиудю

Билдиргенибизча, КъМР-ни Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтургъан Юрий Коков уллу координация кенгеш бардыргъанды. Анда сёз республикада къоркъуусузлукъну эмда право низамны жалчытыуну юсюнден баргъанды. Аны ишине РФ-ни Президентини Север-Кавказ федеральный округда толу эркинликни келечисини Аппаратыны баш федеральный инспектору Алексей Вербицкий, КъМР-ни Парламентини бла Правительствосуну, сюдлени, жер-жерли администрацияланы, право низамны сакълаучу, дин, басма органланы оноучу къуллукъчулары къатышхандыла.

Кенгешде Юрий Коков уллу доклад этгенди. Аны басмалайбыз.

Криминоген болум дайым да контрольдады

Прокурорну докладында, башхаланы сёлешиулеринде да Къабарты-Малкъар Республикада жамауат къоркъуусузлукъ, право низам не халда болгъанын толусунлай ачыкълагъан шартла кётирилгендиле. Ишибизни итогларын чыгъара, мен бу проблеманы юсюнден кесими кёз къарамымы билдирирге, бир къауум эстертиу да этерге сюеме. Право бузукъулукъланы профилактикасындан эмда аманлыкъчылыкъны жолун кесиуден башлайым.

Къыйын кезиуле бола тургъанларына да къарамай, саулай алып айтханда, республикада криминоген болум дайым да контрольдады. Социология соруула гражданланы право низамны сакълаучулагъа ышанылукълары ёсе баргъанын кёргюзтедиле. Алай тынчайыргъа уа алыкъа сыптау жокъду. Гражданларбызны аллында бизни борчубуз бек уллуду.

Арт бет жылда статистика шартланы юлгюге келтирейим. Битеу да 16277 аманлыкъ, ол санда 164 мурдарлыкъ, 275 тонау, сауутланы законсуз сатыу эм жюрютюу бла, адамны саулугъуна хата салыу, жалгъан ахчаланы чыгъарыу эм сатыу бла да байламлы 1439, 117,600-ден аслам иш ачыкъланмай къалгъанды. Автотранспортсуз, юйсюз эмда ырысхысыз 688 адам къалгъанды. 700 эличини бла фермерни маллары урланнганды. Ол кезиуню ичинде алгъын жыллада этилиннген аманлыкъладан жаланда 989-ны ачыкъланнганды.

Излеу ишде да проблемала андан аз тюйюлдюле. Тёрт жыл бла жарымны ичинде 1386 аманлыкъны излеуге берилгенди. Ала барысы да органлагъа белгилидиле, иги кесеги да тутулгъанды. Алай 193-сю энтта да эркиликдедиле. Ала не заттла этип айланнганларын билген къыйын тюйюлдю.

Белгисиз тас болгъанла бла да хал тюз ма алайды. Ала битеу да 202 боладыла. Мен акъыл этгенден, ёу ишге профессионал жууаплылыкъ бла къарасанг, ол шартла башха тюрлю боллукъ эдиле.

Сёзсюз, республиканы жамауаты бизни ол ишибизден кёбюрек къыймат чыгъарын сакъларгъа эркиндиле.

Игичиликни жолун кесиу бла да иш доюн тюйюдю. Беш жылгъа кеф болуп аманлыкъ этгенлени саны юч кереге ёсгенди.

Орамлада этилиннген аманлыкъла, къайтарып аманлыкъла этип тургъанланы кёпден-кёп бола баргъанлары да гражданларыбызны къайгъы этдиреди.

Акъылбалыкъ болмагъанланы араларында аманлыкъла этгенлени саны да азаймайды. Жыл сайын аланы къатышыулары бла 200-ден артыкъ аманлыкъ этилиннгенди.

Республиканы жолларында халгъа да тёзюп болмазчады. Бу шартлагъа къарап, бир сагъыш этчигиз! Беш жылны ичинде жоллада болгъан авариялада 920 адам,ол санда 45 сабий ёлгенди, 4,5 минги уа ачыгъанды эм жаралы болгъанды. Ол кезиуню ичинде жоллагъа надзор этиучю органла административ бузукъулукъланы юслеринден 2 миллион 500 жюзден аслам протокол жаращдыргъанды. Салынгган тазирлени ёлчеми республиканы бир муниципалитетини бюджетине тенги -890 000 000 сомдан артыкъ. Бузукъчуладан да аны жаланда 44,6 проценти алынгнанды.

Бир суткагъа республикада 1,5 минг бузукълукъ этилиннгенин санагъан къыйын тюйюлдю. Алай эсепге алынмагъаны да аллай бир болгъанын базынын айталыкъма. Жарсыугъа, транспортда право низам бла хал да тюз ма алайды. Битеу ведомствода бла службала эмда гражданла анга къажау къаты сюелирге керекбиз, биз транспортнуму жюрютебиз, жаяуму жюрюйбюз, башха тюйюлдю.

Къыралда «киберманлыкъчылыкъ» терк жайыла барады. Мен компьютер технологияланы бла телефонланы болушлукълары бла этилиннген аманлыкъланы юслеринден айтама. Бизде да чыкъгъандыла «кюлдан устала» - карточкаладан, телефонладан, банк счётладан ахчаны хыйла этип урлагъанла. Аланы хаталары бек алгъа улайгъан адамлагъа жетеди, аланы алдагъан тынчды да. Халкъ бла ангыпатыу,профилактика ишни кючлендирмей жарарыкъ тюйюлдю. Анга энчи эс бурургъа, адамла тюрлю-тюрлю кыйлачылагъа кеслерин алдатмазча мадарла этерге тийишлиди.

Наркоманиягъа къажау кюреш магъаналы борч болгъанлай къалады

Наркомания миллетге уллу къоркъуу салырча чекге жеттенди. Анга къажау сюелиу республикагъа баш магъаналы борч болгъанлай къалады. Мында профилактика ишге энчи магъана берирге тийишлиди.

Республикада наркология эсепде 1772 адам, ол санда 13 сабий турады. Алай наркотиклени хайырланганланы саны андан эсе асламды.

Жылны башында этилиннген тинтиуле наркоманиягъа къажау кюрешни къарыусуз жерлерин ачыкъларгъа онг бергендиле. Бек алгъа наркотиклесиз боламагъанланы, артыкъда алагъа энди юйренип башлагъанланы, ачыкълау иш тийишлисича бардырылмайды. Наркоманланы эсепге алыуну бир электрон тизмесин къураргъа заман болгъанды. Жыйырма биринчи ёмюрде жашайбыз, къагъыт ишден а къутулалмайбыз. Ол неге ушагъан ишди! Ол халны тамыры бла тюрлендирмей жарарыкъ тюйюлдю. Наркотиклеге къажау комиссияны аппартындан эмда Саулукъ сакълау министерстводан аны юсюнден информация хазырлап, аны Комиссияны кезиулю жыйылыуунда кёргюзтюрлерин тилеймме.

Право низамны сакълаучу органлары эмда бек алгъа Наркоконтрольну управлениясы республикагъа ауур наркотиклеге къалай бла келгенлерин билир эмда ол жолланы жабар ючюн, къолларындан келгенни аямазчы керекдиле.

Бу сферада къауум адам бирге болуп этилиннген аманлыкъланы ачыкълаугъа эмда аланы алгъадан билип болдурмагъа артыкъда уллу магъана берилирге керекди.

Ишни санын кёбейтир ючюн кюреште аны качествосуну юсюнден унутургъа жарамайды. Наркоконтрольну битеу бёлюмлери да наркотиксиз боламагъанланы-ауругъан адамланы- къайтарып тутуу бла кюрешмегенлей, наркотиклени сатханланы, притонла тутханланы ачыкълаугъа кёбюрек эс бурсала керекди.

Бизни борчубуз жууапха тартыу бла чекленип къалмайды, биз аланы сау этер, тийишлисича жашау этиуге къайтарыр ючюн да жууаллыбыз.

Наркококонтрольну Управлениясы бла МВД жер-жерли самоуправление органла, саулукъ сакълау эмда Росздравнадзор бла бирге аптекалада адамны акъылындан шашдыргъан дарманланы рецептсиз сатыуну жолун кесер ючюн, битеу болгъан мадарланы этерге борчлудула. Бюгонлюкде ол жаны бла этилиннген мадарланы мен азгъа санайма.

Наркотиклеге къажау муниципал комиссияладан да кёп зат къалады. Профилактика мадарла белгиленнгенде, аланы жашауда бардыргъанда да уллу кёллюлюк этерге арталлыда жарамайды. Сёз бизни барыбызны да келир заманыны юсюнден барады.

Бийыл Россей Федерацияны Правительствосу наркоманиядан ауругъанланы реабилитация эмда ресоциализация этерге деп аллай борч салгъанды. Бизге да андан бир жанында къалыргъа жарамайды. Прохладна районда наркотиклесиз боламагъанлагъа деп реабилитация ара къурау жаны бла ишни ахырына жетдирирге керекбиз.

КъМР-ни Наркортиклеге къажау комиссиясыны аппаратына ишни саулайда контрольда тутаргъа, мындан ары кесини жыйылыуларында муниципалитетлени башчыларыны наркоманиягъа къажау ишни къалай бардыргъанларыны юсюнден отчётларына тынгыларгъа, аны тёреге айландырыргъа буюрама.

Къурал ыулу ишлеген праволу системасыз файдалы рынок экономика болмайды

Файдалы рынок экономиканы тынгылы праволу системасыз къурар амал жокъду. Ол кеси аллына ишлегенликге, анга къатышханланы араларында бир къауум жорукъла жюрюйдюле. Аны себепли мында ишни къурагъан, анга оноу этген магъаналы болгъаныча, энчи мадарла да керекдиле. Биринчиден, толтуруучу власть органладан, оноучулада, мюкледен ишни хайырлы къурау изленеди. Экинчиден, право низамны сакълаучу эмда контрольнадзор органланы да амаллары заманында эмда къыйматлы ишлерге керекдиле.

Алай, статистика шартлагъа кёре, ол эки ишни да биз алыкъа осал тамамлайбыз. Анга шагъатлыкъ этерча юлгюле республиканы экономикасыны тюрлю-тюрлю бёлюмлеринде да кёп табыллыкъдыла. Мен жашау магъаналы, саулукъ сакълау эмда билим бериу бла байламлы башы объектледе бола-бола туруччуму билесиз. Ачыкъ айтайым, бек осал эм къарыусуз жерлени сайлар умутум жокъду. Алай, сизден не жашырлыгъым барды, аллай бир кемчилик, бир-бирледе уа халеклик, кёрюрме деп бир да турмай эдим. Ол алай халкъны жумушларына, жарсыуларына сансыз къарагъан оноучуланы хаталарынданды. Аллай оноучула ахча жетишмейди деп тарыкъгъанлай турадыла, башха сыптаула да келтиредиле.

Болсада бир-бир къуллукъчуланы юйлерине къарасанг, арталлыда башха тюрлю халны кёресе. Не айтдыраса, хар зат да тынгылы ишленип, тёгерек-баш тизгинли, айбат. Ол аманды демейме, аланы декларацияларында, иш хакъдан башха, бир тюрлю файда тюшмегени жазылгъанын санамай къойсакъ.

2014 жылда, жарсыугъа, экономика аманлыкъла бла кюреште иги жанына тюрлениуле этилмегендиле. Ачыкъланнган аманлыкъланы саны азая барады. Кёп ахча къолгъа этиу бла байламлы ишлени ачыкълау андан да осал халдады. Улутха алгъанла бла байламлы ишле да юч кереге азайгъандыла. Законсуз предпринимательство бла, хыйлалыкъ бла эмда законсуз банкрот болуу бла алынгган ахчаны «тазалау» бла кюрешгенлени тутуу анда-санда бир тюбейди. ЖКХ-да, потребитель рынокда аманлыкъла да алгъындан эсе аз ачыкъланадыла. Налог статьялагъа кёре бардырылгъан иш да къарыусузгъа айланнганды (-36%). Бийыл къуллукъларын оздуруп хайырланнганладан да бири ачыкъланмагъанды. Россей Федерацияны Уголовный кодексини бюджет аманы кереклисинден башха затлагъа жойгъан адамны жууапха тартыуну юсюнден 285-чи статьясы беш жыл чакълы бир заманны «тазалай» къалады (2012 жылда эки ишни айтмай).

Экономика аманлыкъла бла байламлы уголовный ишле быйыл сюдге алгъындан эсе эки кереге аз жиберилгендиле.

Властны бла управленияны органларында, ёз тизгинледе, право низамны сакълаучу эмда контроль-надзор системалада улутхачыланы ачыкълау ишде иги жанына тюрлению алыкъа эслемейди.

Къыралны башчылары, ол санда Россей Федерацияны Президенти Владимир Владимирович Путин, коррупциягъа къажау кюреште, аны профилактикасына да бек уллу магъана береди. Жаланда арт 2 жылда Россейни Президентини къырал эм муниципал къуллукъчланы араларында коррупция этгенлени къурутуу, башха жумушлада аны тыйыу жаны бла бир неча указына къол салынгнанды. Россей Федерацияны Правительствосуну да ол жаны бла бир къауум бегими чыгъарылгъанды.

Республикада коррупциягъа къажау кюреш терроризмни бла экстремизмни профилактикасы бла бир тизгинде турады. Прокурорну докладында ол жаны бла ишни кёргюзтген шартла айтылгъандыла. Былайда быйылны башында КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны структурасыны къуралыу амаллары эм штаты тюрлендирилген заманда эки бёлюм къуралгъанын эсге салыуну тюзге санайма. Аладан бирини боюнуна Администрацияны бла Правительствону къуллукъчуларыны араларында коррупцияны болдурмазгъа, экинчисине уа республикада коррупциягъа къажау политиканы жашауда бардырыргъа деп аллай борчла салынгнгандыла.

Жер-жерли самоуправленияны органларында, министерстволарда бла ведомстволарда да коррупциягъа къажау кюреш жаны бла комиссияла бла советле къурау жаны бла ишни андан ары бардырыргъа эмда жуукъ заманлада бошаргъа керекди.

Быйыл Правительство Коррупциягъа къажау 2014-2016 жыллагъа жарашдырылгъан республикалы программаны да къабыл кёргенди.

Болсада коррупцияны жолун кесиу эмда анга къажау сюелиу ишде алыкъа кемчиликле, жартылыкъла да бек кёпдюле. Сёз ючюн:

жер-жерли самоуправленияны органларында коррупцияны профилактикасы жаны бла жамауат советле тийишлисича ишлемейдиле;

(Ахыры 2-чи бетдеди.)

НАМЫСЛАУ

Зумакъулланы Танзиля – Элбрус районну сыйлы гражданини

Элбрус муниципальный районну жер-жерли самоуправление Советини оноууна кёре, КъМР-ни, КъЧР-ни да халкъ поэти, Сыйлылыкъны ордени бла саугъаланнган Зумакъулланы Мустафаны къызы Танзилягъа «Элбрус районну сыйлы гражданини» деген ат аталгъанды. Бу иш аны 80-жыллыкъ юбилейи бла байламлы эм миллет литературабызгъа салгъан уллу къыйны ючюн этилгенди.

Эсигизге салайыкъ, белгили поэт бу-сагъатдагъы Тырныауузну районунда, Гирхожан элде туугъанды.

Алиса ТАРИМ,
Элбрус районну администрациясыны пресс-службасы.

КОЛЛЕГИЯ

Окъутууда проблемаланы юслеринден ачыкъ сёлешиу баргъанды

Бу кюнледе КъМР - ни Билим бериу, илму эм жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосу кезиулю коллегиясын бардыргъанды. Ведомствону таматасы Нина Ёмузова башчылыкъ этген жыйылыуда 2014 жылны биринчи жарымыны бу жаны бла жетишимлери сюзюлгендиле, мындан ары тамамланыргъа керекли ишлеге къаралгъанды, билим берген учреждениялары 2014 – 2015 окъуу жыллагъа хазырлыкъларыны юсюнден да сёлешгендиле.

Министрни орунбасары Александр Кирин докладында 2014 жылны биринчи июнюна республикада школгъа дери билим берген учреждениялада 43947 сабий юйренгенин, ол санда 39191 ючден жетижиллыкъларгъа дери болгъанларын белгилегенди. Сабий садлагъа тюшерге сюйгенлени тизмесинде уа алыкъа 9039 адам барды. Ишни бу жаны бла игилендирир умут бла 2013 жылда 3340 жангы жер къуралгъанды. «Дорожная карта» программагъа кёре 2014 жылда энтта да 3175 жер къошуллукъду. Алай бла жылны ахырына школгъа дери билим бериу бла 99% жалчытылынрыкъды, 2015 жылда уа жыл санлары келишген сабийлеге барына да садикледе жерле табыллыкъдыла.

(Ахыры 3-чю бетдеди.)

Ораза байрам

Гъайыт намаз къылгъандыла

Озгъан баш кюн Нальчикни ара межгитинде намаз этиучю залда эртгенликде сагъат сегизде окъуна аякъ басар жер жокъ эди. Дин ахлула оразаны бошалгъанына аталгъан гъайыт намаз къылыргъа келгендиле- битеу да юч мингге жууукъ адам.

Жыйылгъанланы КъМР-ни Башчысыны къуллугъун болжаллы халда толтура тургъан Юрий Коковну атындан КъМР-ни Правительствосуну Председателини орунбасары Руслан Фиров алгъышлагъанды. «Ораза тутханлагъа оразагъыз къабыл болсун дейме. Сиз Уллу Аллахны аллында борчугъузну толтургъансыз. Мындан ары да ишигизде жетишимли, бет жарыкълы, саулукълу болугъуз! Таза ниет бла этген мураталрыгъыз толсунла! Республикабызда уа тынчлыкъ дайым да сакъланнганлай турсун! Аны ючюн, керек болса, барыбыз да бирден сюеллигибизге ишек жокъду»,-дегенди.

Андан сора алгъышлау эм насийхат сёзлери бла КъМР-ни Муслийманларыны дин управлениясыны таматасы Хазратали Дзасежев, Къабарты-Малкъар Республиканы Граждан обществосуну институтлары бла байламлыкъла жюрютюу эмда миллетлени ишлери жаны бла управлениясыны башчысыны орунбасары Гергъокъланы Джамболат да сёлешгенди.

Намаз бир сагъатха жууукъ заманны баргъанды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Юрий КОКОВ: Бизни барыбызны да муратыбыз эм баш борчубуз бирди - Къабарты-Малкъарны гражданларыны праволарын эм конституция эркинликлерин жалчытыуду, аланы жашауларын къоркъуусуз эм къолайлы этиуду

(Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.)

мадарла белгилене туруп, анга ат башындан къарау, аты-саны болсун деу къалмагъандыла;

министерстволада бла ведомствولада, дагъыда жер-жерли самоуправлениясы органларында коррупцигъа къажау кюреш ючюн жууаплы болгъанланы терк-терк алышындыгыу марда болуп къалгъанды, кадрланы сайлау да доюн тюйюлдю;

оноучу къуллукъчула асламлы информация органланы юсюрен бла коррупцигъа къажау не иш тамамлагъанларыны юсюнден халкъны аллында отчёт этмейдиле;

тамамлагъа ден белгиленген ишле финансла бла жалчытылмайдыла.

Властны эм управлениясы органларында, ол санда ёз тизгинледе, право низамны сакълаучу эмда контроль-надзор системалада улутхачыланы ачыкълау жаны бла ишде иги жанына тюрлеиу алыкъа эсленмегенди.

Кыырал эм муниципал жумушла бла жалчытыуда ишлеген къуллукъчулагъа артыкъда уллу эс бурургъа тийишлиди. Ийнаныгыз сиз манга, хар атлам, хар тилек ючюн ахча аладыла, бир затха да къарамай,намысларын, бетлерин тас этип, не жууукъларындан, не танышларындан,не эллиларинден да уялмай.

Бу ишде жамааттны, гражданланы болушлукъларын не къадар кенг хайырланыргъа керекди.

Коррупция бек уллу айыпха,бедишге саналыр ючюн, асламлы информация органлада,Интернетде да ангылатыу ишни бютюн тиринликге тийишлиди. Къуллукъчуланы коррупция ишлерин къоркъмай ачыкъларгъа, сёргерге, жамауат да аллайлагъа налат берирча этерге, коррупцигъа, ол санда улутхачыларкъгъа да жол бермезге керекди. Адамла ол ишге себеплик этер ючюн а, хар ким да кеси таза ниетли болургъа, кишиден уялмазча ишлерге эм жашаргъа борчлуду. Адамла ишден къыймат сакълап турадыла, ала аны кёрюрге эркиндиле.

Жаланда ма алай бла тюрлендиррге боллукъбуз республикада коррупция бла байламлы тохташхан халны.

Экономикада аманлыкъчылыкъгъа эм коррупцигъа къажау кюреш казнагъа сууукъ къол жетдиргенлени бла улутхачыланы жууапха тартыу бла чекленип къалыргъа керек тюйюлдю, аны мураты ала келтирген заранны къайтарыуду.

Арт тёрт бла жарым жылны ичинде кёрюмдюледен дагъыда бир-экисин келтирейим.

Прокурор жаланда налогла бла байламлы хыйлалыкъладан къаллай бир заран тюшгенин туура этгенди. Алай битеу ахырына жетдириген уголовный ишлеге кёре къралгъа 7 миллиард сом чакъылы бир заран тюшгенди. Ол къралдан неда предпринимательледен законсузлукъ бла алынгнан ахчады. Право низамны сакълаучу органланы отчётларына кёре, аны жаланда 50 процентни къайтарылгъанды. Алай, кертиси бла уа, федеральный бюджетге 7 миллион сом, республиканы бирикдириген бюджетине уа 1,5 миллион сомдан аз кёбюрекчик тюшюп къалгъанды. Андан быллай оюм чыгъады: отчётлада бир затны жазабыз, ишде уа хал арталлыда башха тюрлюдю. Алай болургъа керек тюйюлдю. Биз кеси кесибизни алдайбыз.

Тийишли ведомствола бла органла шартла бла ойнауну тохтатыргъа эмда урланнган ахча бла ырысхы толусунлай къайтарылырына къайгъыргъа борчлудла. Прокурорла уа ол ишни къаты контрольгъа алыргъа керекдиле.

Ахчагъа ойнаугъа право низамны сакълаучула, надзор-контроль органла да жакъ басханлары баямды

Дагъыда бир проблеманы юсюнден айтыргъа сюеме. Аманлыкъланы юсларинден билдириулени асламысында ахчагъа ойнарча автоматла сыйырылгъанларыны юсларинден шартла болмай къалмайдыла. Ол жаны бла республикабызда не бола тургъанын ангыларгъа сюйгенме. Тинтиуле бардырылгъандыла. Ала уа ма быллай шартла ачыкълагъандыла: беш жылны ичинде ахчагъа ойнауну законсуз къурау бла байламлы 1430 протокол жарашдырыгъандыла. Нальчикде полициячыла 60 жерде оборудованияны 2 эм андан да кёп керге сыйыйгъандыла. 14 жерде уа хар биринде 20-шар керге.

Ол кезиуню ичинде битеу да 22 уголовный иш ачылгъанды, аладан 19-су жууапха тартыллыкъ адам тохташдырылмагъанды деген сылтау бла тохтатылгъанды. Сюдге 3 уголовный иш жиберилгенди, анга кёре ючеулен битеу да 870 минг сом тазир тёлегенди.

Биягы статистика отчётлагъа кёре, ахчагъа ойнарча оборудованиядан 9 391 сыйыйылгъанды, аладан 3796-сы ахчагъа ойнаучу автоматладыла. Сюд приставлагъа ол оборудованиядан 3588-си, ол санда 1699 ойнаучу автомат жиберилгендиле. Росимуществону КъМР-де жер-жерли управлениясы 1 639 автоматны алгъанды, къуруталгъан а 797-си этилгенди. Ма алайды сан жаны бла хал.

Энди уа бу ишни качествосун алайыкъ. Ахчагъа ойнауну законсуз къурагъанла законодательствода чурумланы кеслерине таплыкъгъа хайырлана билгенлери кёрюнюп турады. Алай эсе уа, контроль,надзор этиучю структуралары профессионал усталыкълара бла жууаплылыкълара уа къайдадыла деген соруу чыгъады. Анга шагъатха бир юлгю келтирейим. Бир ненча жылны ичинде Нальчики аралыгъында, Къырал концерт залны ичинде казино ачыкъ ишлет турганды. Биринчи кере аны 2011 жылда жапхандыла, кимлени эсе да сюдге да тартхандыла, тазир да салгъандыла.

Ол ишин тохтатхан сунамысыз? Угъай, аны орунуна бирле бильярд салып, алай хайырланып башлагъандыла. Быйыл апрельде уа аны тинтгенлеринде, биягъы ахчагъа ойнагъан 20 автомат,6 покер стол, 16 монитор эм кёп башха оборудование табылгъанды.

Жер-жерли администрациялагъа да айтырыгъым бирди: ала кёзлерин жабып, бир зат да кёмергенча этип турадыла. Законсуз ишге мекямларын арендагъа берген системаны жууапха тартыуну амалларын хайырланмайдыла. Налог органла да жаланда букмекер конторланы эмда тотализаторланы,башхача айтханда, бизнес бла ачыкъ юрешгенлени тинтиу бла чекленедиле. Башха контроль эм надзор органла да ол проблемалы жумуш бла юрешмез ючюн, тюрлю-тюрлю сылтаула излейдиле.

Ахчагъа ойнау жаны бла бизнесни башын право низамны сакълаучу, надзор-контроль этиучю органланы бир-бир келечилери эмда муниципал властыны да къуллукъчулары жапханлары кёрюнюп турады. Аны ачыкъ эмда арыбери бурмай айтыргъа керекди. Анга мындан ары тёзюп турургъа жарарыкъ тюйюлдю. Ол затны жокъ этерге тийишлиди. Алай бузукъулукъларгъа къажау кюреш ючюн жууаплы болгъанлагъа уа айтырыгъым буду: бузукъулуны бек алгъа кеслеригизни арагъызда излегиз. Ма ол заманда ишигизден хайыр чыгъар. Мында низам салыргъа бизни, Россейни регионларыны асламныча, къолубуздан келлигине бир ишеклигим жокъду.

Бирле налогланы толусунлай тёлейдиле, башхала уа - албугъартадыла

Энди налогланы юслеринден бир-эки сёз. Налог служба бюджет системаны мурдоруду. Аны себепли къыйын эм магъаналы социальный-экономика борчла ол къалай ишлегенине кёре толтурулукъдула.

Болсада республиканы налог органларыны ишлеринде арт жыллада улуу кемчиликле эсленгендиле. Аланы кетерир ючюн, дайым да ишлеге керек боллукъду. Бюджетге файдаланы не къадар кёп жыярча онгларыбыз бардыла. Бек алгъа къысха заманны ичинде налог базаны инвентаризациясын бардырып бошаргъа, жеринден тепдирилмеген ырысхы, жер участкала, транспорт керекле эсепге къалай алынгнанларына энчи эс бурургъа тийишлиди. Сёз ючюн, жер-жерли администрацияланы башчыларындан бир къаууму ахча жетмейди деп къуру да тарыкъгъанлай турадыла. Алай а шахарлада бла районлада 2013 жылны ахырында бардырылгъан тинтиуле быллай шартла ачыкълагъандыла: БТИ-де эмда жер-жерли самоуправлениясы органларыны эсепге алынгнан фатарланы бла журтланы араларында башхалыкъ отуз минг фатарны тутады. Терек шахарда 422 гараж эсепге алынмагъаны ачыкъланганды, Бахсанда уа 936 объектден жаланда 18-сини регистрациясы барды. Аллай юлгюле дагъыда бардыла, ала кёпдюе.

Бу магъаналы ишде керти болумну билир мурат бла Правительствону комиссия къурагъанды. Ол тинтиу ишлерин быйыл бошаргъа керекди. Алай жеринден тепдирилмеген ырысхыны тинтиу бла къалмай, жер бла байламлы халны да иги билирге керек боллукъду.

Алкоголь продукцияны чыгъарыуда бла татыуда да низам жокъду. Ол рынокну иги кесеги «жашырынлыкъдады».

Федеральный бюджетге борчун тёлеу бла байламлы иш да иги къуралмагъанды. Ол, арт шартлагъа кёре, 20 миллиард сомдан озгъанды.

Бетсиз предпринимательле тюрлю-тюрлю сылтаула бла, ол санда банкрот болгъанча кёргюзтюп кеслерин, налогладан албугъартхан кезиуле кёп тюбейдиле.

Андан сора да, быллай бир тёре чыкъгъанды: бир-бир компанияла, башларын кючден кечиндире тургъанлай, налогларын толусунлай тёлейдиле, башхала уа, уллу файда келтирген бёлюмледе ишлеп, къралдан да болушлукъ алып тургъанлай, жукъ да тёлемейдиле, тёлеселе да, бош, бир кесекчикле.

Битеу саналып келген кемчиликле налог эмда экономика аманлыкъларга жол ачханларына сёз да жокъду.

Республиканы налог службасыны жангы башчысына коллегалары бла бирге низам салыуну эмда кёп санда жыйыщдырыгъан проблемаладан къутулууну хайырлы амалларын излерге, ол жаны бла бек къаты ишлерге тюшеркди. Аны уа мычымай къолгъа алыргъа керекди.

Этилген мадарла аманлыкъчыланы тириликлерин тюшюргендиле

Арт кезиуде КъМР-ни Оператив штабыны эм терроризмге къажау республиканы эм муниципал даражада комиссияланы чеклеринде Управление къурау-практика эм башха комплекс мадарланы жашауда бардыргъанды. Ол а жашырынлыкъда тургъан банда къауумланы иги кесекге шошайтырча эм жашау магъаналы объектлени террористледен къоруулургъа эм сакълыкъны ючюлерге себеплик этгенди.

Хар бешинчи уголовный ишни тинтиу тохташдырылгъан экиайлыкъ замандан кёпге созулуп бошалгъанды

Прокурорну докладында республиканы следствие бёлюмлерини ишлерини итогларына тюз багъа бичилгенди. Аманлыкъчылыкъны ачыкълау, терсликни шартны этиу эм ол тюрлю ишлени сюдге жиберуу жаны бла кёп иш этилгенди, артыкъда экстремизм, терроризм бла байламлы. Болсада следовательлени ишлеринде кемчиликле аз тюйюлдюе. Уголовный ишлеге сюдге къаралыры аллында бардырылгъан тинтиу ишледе гражданланы конституциялы эркинликлерине бузукълукъ этиу къалмагъанды.

Жылны биринчи жарымында прокурорла КъМР-де МВД-ны следствие бёлюмлерини ишлерин тинтгенде, уголовный иш ачаргъа унамауну юсюнден бегимле тюз къабыл этилмегенлери бла байламлы бузукълукъла жюзле бла саналадыла. Хар бешинчи уголовный ишни тинтиу тохташдырылгъан экиайлыкъ замандан кёпге созулуп бошалгъанды.

Россей Федерацияда рейтинг оруну не бийик эсе да (18), РФ-ни Следствие комитини КъМР-де Следствие управлениясыны тинтиу ишлеринде жууаплылыкъны юсларинден бир жанына атыу энтта да барады. Артыкъда коррупция бла байламлы халкъгъа белгили болгъан бир-бир уголовный ишледе. Бола келгенича, аманлыкъчылыкъны башы жабылады, терсликлери болгъанла жууапха тартылмай къаладыла неда алагъа бек аз заманны тутмакълыкъ сынаргъа тюшеди. Тюрлю-тюрлю чиновниклени юслеринден ачылгъан, битеу халкъгъа белгили болгъан уголовный ишлеге кёре следлени приговорлары бла аладан бири да тутулмагъанды, тутмакълыкъ сынамагъанды!

Следствие органланы оноучулары кеслерини къолларында ишлегенлере процессуальный-ведомстволу контрольну ючюлерге керекдиле, прокуратура уа уголовный-процессуальный законодательствону толтурулурун алжаусуз жалчытыргъа борчлуду.

Сюд приставланы службасыны бек магъаналы эм бай борчу - сюд актланы зор бла толтурууду. Ала не къадар къыйматлы ишлеселе, бюджетге ол къадар аслам ахча тюшерикди.

2014 жылда КъМР-де сюд приставланы къолларында 18,4 миллиард сомгъа 103 минг толтуруучу производство бар эди. Ахча бла тергегенде, аладан жыйылгъаны жаланда 651 миллион сом неда 3,6 процент болгъанды.

Ол алай бола тургъанлай, налог органла сюд приставланы службасына борчлу болгъан адамланы ырысхыларындан 3,5 миллиард сом налог тёлетирге кереклисини юсюнден беш минген аслам бегим жибергендиле. Аладан тёрт минг бегимге кёре 3,2 миллиард сомгъа толтуруучу производство ачылгъанды. Аладан жаланда 60 миллион сому сыйырылгъанды.

Налог органланы бегимлерине кёре сюд приставланы ишлерини къыйматлылыгъы жаланда 1,9 процентди (быллтыр а ол кёрюмдю 0,9 процент эди).

Ийчи чыгъарганладан борчлары кёп болгъан эксини быйыл 1-чи июльгъа борчлары 11,8 миллиард сомду. Налог органланы бегимлерине кёре, толтуруучу производство ишини къыйматлыгъы уа жаланда 10 процентди.

Быллай шартла, тарихле кёргюзтюп турадыла ишни болумун.

Сюд приставланы службасыны къуллукъчулары ишлерин тамамлаучу болжалларын хар заманда артха созгъанлай турадыла, тамамлагъан ишлерини ёлчеми да азды. Борчлары болгъанланы толтуруучу документлерини излемлерин сансыз этгенлени административ жууапха тартыу ишжокъну орунудады.

Прокурорла жаланда быйылны биринчи жарымында 1352 бузукълукъ этилгенин ачыкълагъандыла эм законсуз толтуруучу документлерге 465 протест болгъанды.

Сюд приставла-толтуруучула кеслерини хуржунларына ахча салгъан шартла белгилидиле, аны бла бирге уа кеслерини борчларын тийишлисича толтурмай, гражданланы эркинликлерине заран тюшюредиле.

Службаны къуллукъчулары арт эки жыл бла жарымны ичинде 83 аманлыкъ иш этгендиле, аладан 13-сю уголовный жууапха тартылгъанды. Быйыл окъуна службаны къуллукъчуларына 11 уголовный иш ачылгъанды.

Штатда болгъан адамларыны саны бла къарасакъ, Управленияны уголовный жууапха тартылгъанлары республиканы право низамны сакълаучу органларыны арасында бек кёпдю.

Республиканы сюд системасы кёп жылланы ичинде къыйын криминоген болумда ишлейди

Белгилисича, къыралны кесини гражданларыны эркинликлерин къоруулургъа къолундан келлиги сюд системаны ишини къыйматлыгъына кёреди. Аны юсю бла къарасакъ, федеральный эм республиканы жарашдырыучу сюдлерини ишлеринде бола тургъан ишлеге биз не аз да сансыз къарагъра керек тюйюлбюз. Республиканы сюд системасы кёп жылланы ичинде къыйын криминоген болумда ишлейди.

Кертиси бла да, аллай къыйын болумда ишлей, уллу жууаплылыкны излеген уголовный ишге къарау бошаула турады. Былайда сёз 2005 жылда Нальчикге бандитлени чапханларыны юсюнден барады. Бусагъатда аланы хар бирини ишине къаралып бошалгъанды.

Баш кёрюмдюлеге этилген анализлеге кёре республикада законлукъну бла право низамны тохташдырыу жаны бла сюд корпус уллу иш этеди. 2014 жылда республиканы битеу сюдлерини къарауларына тюрлю-тюрлю категорияла 70 000 иш берилгенди. Ол, айхай да, бек кёпдю. Аладан асламысына къаралып бошалгъанды эм алагъа кёре тийишли оноула да этилгенди.

Жарашдырыучу сюдлени институту къуралгъанлы алай кёп заман озмагъан эсе да, ол кесини къыйматлы ишлегенин кёргюзтгенди эм гражданла анга ышанганларын айтадыла, аны юсю бла сюдлюк ишлерин тамамлайдыла.

2014 жылда жарашдырыучу сюдле къарагъан ишледен 97 процентни граждан эм административ ишледе.

Жарашдырыучу сюдлени институту республиканы гражданларыны жарсуларына, тарыгъзыуларына ышанылуу къарауу бла алагъа жууукълугъун кёргюзтгенди, къалай бла десегиз, сюдге келген заявленияланы бла материалланы битеулю саныны асламысына бек алгъа была къарайдыла.

Айхай да, жарашдырыучу судьяла ишлерин къаллай бирге тынгылы, законнга тийишлиликде эм тюз толтургъанларына кёре багъа бичиледи битеу властыха, саулай сюд системагъа да энчи.

Бир-бир жарашдырыучу судьяла рулыгъа кеф болуп олтургъанлары ючюн административ право низамгъа бузукълукъ этгенлени ишлерине къарай туруп (КОАП 12.8-чи статья) алагъа тюшген ишлени 60 процентин тохтатып къоядыла. Мен оюм этгенди, ол тюз тюйюлдю. Жоллада аллай бир авариялра болгъанларын эсге алыргъа керек тюйюлмюю. Прокурорла бу жанына эс бурургъа, болумну сюзергге тийишлидиле.

Мен жарашдырыучу сюдлени эм аланы аппаратларыны къаллай болумда ишлегенлерин билеме. Биз алагъа ахшы болумла къураргъа керекбиз, алай да этерикбиз.

Правительство быллай программа къабыл этгенди: «2010-2015 жыллада КъМР-де жарашдырыучу юстицияны айнытыу». Анга кёре жарашдырыучу сюдлеге 7 мекям ишлерге деп белгиленди.

Республиканда жашагъанланы къолайлы жашаулары бла биогюн мында айтхан борчланы мындан ары къаллай толтурулгъаныбызгъа кёре боллукъду.

Жууукъ заманда право низамны эм гражданланы къоркъуусузлукъларын жалчытыуну тамыры бла тюрлендиррге керек боллукъду бизге.

Аны ючюн быллай кёп иш этилирге керекди:

Прокуратурагъа:

право низамны сакълаучу органланы ишлерини хар жанын игилендириуге башчылыкъ этиуню андан ары кючлерге;

коррупцигъа къажау сюелиуню вопросларына айырып уллу эс бурургъа.

Аны бла бирге быллай борчланы толурларына надзорлукъ этиуню кючлерге:

ёкюзлени эм аталары, аналары къарамай къойгъан сабийлени жашау жыт эм башха социальный эркинликлерин къоруларгъа;

жашау журт-коммунальный мюлк сферада къырал эм муниципал ырысхыны хайырланнган заманда законодательство, предприниматель ишде субъектлени эркинликлерин къоруулургъа;

гражданланы урууу эм жашау журтха эркинликлерин къоруулау, аны кибик, саулукъ сакълауда эм социальный жалчытыуда эркинликлерин бла гарантияларын жалчытыргъа;

миграция законодательство.

КъМР-де МВД:

2014-2015 жыллада экономика сферада уллу эм бек улу аманлыкъ ишлени ачыкълау эм жолларын кесиу жаны бла кёшоакъ мадарланы жарашдырыргъа эм жашауда бардырыргъа;

властны битеу органларында коррупцигъа къажау кюрешни кючлерге, артыкъда жашау журт-коммунальный сферагъа, эл мюлкге, къурулушха, саулукъ сакълаугъа, билим берууге энчи эс бурургъа;

быллай ишлени андан ары бардырыргъа:

кадрланы сайлау эм ишге салыу, аны кибик, кеси сатырларыбызны тазалау;

сауутла, окъла эм чаудырылыуу заттла келтириучюлени жолларын кесиуню кёшоакъ мадарларын этерге;

-къуралыулу халда аманлыкъ этген къауумланы табагъра, аны кибик, алагъа болушуучуланы, экстремист сферагъа, эл мюлкге, къурулушха, саулукъ сакълаугъа, билим берууге энчи эс бурургъа;

следствие ишни не къадар къыйматлы этерге;

жоллада ёлген адамланы санын азайтыуну кёшоакъ мадарларын жашауда бардырыргъа, транспортда право низамгъа бузукълукъ этиуню болжалгъа салмай тохтатыргъа, «жюйрюкленни» эм жолда жюрюню жоруклаларына бузукълукъ этгенлени, аны кибик, тазир тёлемегенлени низамгъа салыуну къолгъа алыргъа.

Россейни ФСБ-сыны КъМР-де Управлениясы:

Россейни Къоркъуусузлугъуну федеральный службасыны КъМР-де Управлениясыны эм КъМР-де оператив штабны келир заманда ишлеринде бла магъаналы борчлары мындан ары да бек алгъа экстремизмге бла терроризмге къажау кюрешиудю. Бу ишде биз биригин битеу онгланы аманлыкъчылыкъны жолун кесиуге бурургъа керекбиз.

Артыкъда уллу эсни банда къауумланы ахча эм ырысхы бла жалчытханлыны табыуду эм жолларын кесиудю.

Къырал наркоконтрольну управлениясы республикагъа уллу затланы, наркотикленни келтиргенлени жолларын кесерге, наркотикле хазырлагъанланы эм наркопритонла тутханланы излеуню, табыуну къошакъ мадарларын этиудю.

Россейни Следствие комитетини КъМР-де Следствие управлениясына:

уллу эм бек уллу аманлыкъ ишлеге кёре ачылгъан уголовный ишлени тынгылы тинтиулерин жалчытыргъа;

закон бла жууапха тартылыргъа тийишлилени табыуну шарт мадарларын этерге, аны бла бирге ала къыралгъа тюшюрген заранны, къоранны къайтарыргъа, уголовный сюд производствону болжалларына бузукълукъ этмезге.

Жууапха тартылгъанланы терслик-лерине жолукъдурууну федеральный службасыны Управлениясына:

тутмакъланы тутуулу тургъан жеринде психология-педагог ишни игилендириу бла ала болушлырына бош болуп чыкъгъан заманда жамауат жашауда кеслерине тийишли жер табар ючюн, тюзетиу ишни комплекс мадарларын жарашдырыргъа эм жашауда бардырыргъа;

къайтыр дагъыда аманлыкъ этип тургъанла бла профилактика ишни власть органла, право низамны структуралары эм граждан обществону институтлары бла биригин бардырыуну къыйматлылыгъын кётюргюрге.

Федеральный миграция службаны управлениясы:

законсуз миграцияны жолун кесиуню оператив-профилактика мадарларын биригин не къадар тири бардырыргъа;

КъМР-де МВД эм Россейни ФСБсыны КъМР-де Чекчи службасы бла бирге къырал чекден законсуз ётюу бла байламлы аманлыкъ ишлени ачыкъларгъа.

Сюда приставланы федеральный службасыны управлениясы:

толтуруучу производствону юсюнден Россей Федерацияны законодательствосуна кёре, сюд, налог эм башха актланы тамамлау жаны бла шарт мадарла этерге;

сатыларыбызны бетибизни жойгъан къуллукъчуладан тазалау жаны бла кёшоакъ мадарла жарашдырыргъа эм жашауда бардырыргъа, аны бла бирге уа къуллукъчуланы усталыкъларын ёсдюрюу ишни жангы даражагъа кётюрюргe.

Налог органла жасакъланы жыйыуну жалчытыу жаны бла мадарланы хар не жаны бла да тинтип, ишни ахырына жетдиригe керекдиле;

налог тёлеуден албугъартханланы эм ётююкте банкрот болгъанланы жолларын кесер ючюн, право низамны сакълаучу органла бла бирге файдалы ишлерге, аны кибик, сюд приставланы федеральный службасыны КъМР-де управлениясы бла бирге налогларын эм сборларын тёлемей тургъанланы борчларын къайтарыуну къолгъа жангыча алыргъа.

Къабарты-Малкъарны гражданларыны, обществону эм къралны эркинликлерин эм законлу сейирлерин къоруулауну вопросларын тамамлауда биз республиканы сюд системасына бек ышанабыз.

КъМР-ни Правительствосу экономиканы тап халгъа келтириуню андан ары бардырыргъа, социальный болумну халын игилендиррге, инвестиция эм предприниматель ишни кючлеюню къолгъа алыргъа, гражданланы харкюнлюк жашауларына сансыз къарачуулагъа жол бермезге керекди;

кючню жангы ишчи жерле къурагъа бурургъа, адамланы ишге сейирлерин ёсдюрюрге, уста кадра сайларгъа;

экстремизмни бла терроризмни идеологиясына къажау сюелиу жаны бла профилактика ишни андан ары игилендиррге эм кючлерге, артыкъда жаш адамланы арасында, аны ючюн бизде болгъан онгланы, амалланы хайырланыргъа ол ишде культураны, илмуну, билим берууню, дин ахлуланы, жамауат организацияланы, белгили адамланы, ветеранланы тири къатышдырыргъа;

экстремизмге, терроризмге, коррупция бла наркоманиягъа къажау сюелиу жаны бла профилактика ишни къырал программаларында белгиленген мадарлары болур ючюн, шарт мадарла этилирге керекдиле;

гражданланы тилеклерине тынгылы эм заманында къарар ючюн, къуллукъчуланы жууаплылыкъларын кётюрюрге, адамланы жарсытхан чурумланы не къадар терк келтириуню шарт мадарларын этерге.

Бу башда айтылгъан борчланы жашауда бардыруда кадрланы тап сайлауду эм ишге салыуду, закондан тайгъанлагъа тёзюм болургъа керек тюйюлдю, кесине берилген власть бла айырланнган чиновникле неда чыны болгъан адамла этген хар аманлыкъ адамланы чамландырады, коллективлени иги ишлерини бетин чыгъармайды.

Бюгюн болгъан тюбешиу къыралны башчылары салгъан, белгилеген борчланы толу ангылатыргъа, къырал властны, жер-жерли самоуправленияны эм граждан обществону кючлерин жашауда бардырыугъа контрольну кючлерге;

табийгъатны сакълау эм тёгерекде къудуретни къоруулауну законодательствосун тамамлауну дайым тохтаусуз бардырыргъа;

Ахчаны файдалы эм къыйматлы хайырланыргъа, къырал эм муниципал иеликге иеликге кёзден къарагъа, аны бла бирге уа жер байлыкъларгъа да.

Жер-жерли самоуправлениясы органларына:

право низамны сакълау жаны бла ишни тири бардырыргъа, аланы къыйматлы ишлерлерине къарагъа эм къабыл этилген онгуланы толтурулуларын жалчытыргъа;

жамауат низамны жалчытыуда право низамны сакълаучу органлагъа хар не жаны бла да болушургъа эм аманлыкъчылыкъны профилактикасына къайгъырыргъа;

жеринден тепдирилмеген объектлени эм жер участкаланы эсеплерин жюрютюню эм регистрация этиуню финанс низамны, налог салыуну аренда тёлеулени жалчытыргъа;

жер-жерли самоуправлениясы органларыны ишлерин не къадар ачыкъ этер, адамланы алагъа ышанылуары аманлыкъчылыкъны хар тюрлюсюне, ол санда терроризмге, экстремизмге къажау сюелирге, экономикагъа сугъанакъланыкъ этгенлени жолларын кесерге, властны коррупциядан тазаларгъа эм республиканы право низамны эм коркъуусузлукъну жалчытыргъа себеплик этерикди.

Жыйылыуну бошай, бизни барыбызны да муратыбыз эм баш борчубуз - Къабарты-Малкъарда жашагъанланы праволарын эм конституция эркинликлерин, коркъуусузлукъларын тутхучлу, тийишли эм къолайлы жашауларын жалчытыу болгъанын чертирге сюеме. Адамла келир заманнга ышанылулукъ бла къарагъра керекдиле, тынч-ырахат ишлерге эм сабий ёсдюрюрге онг табагъра тийишлидиле. Жаш тёлюню ата-бабаларыбыз бизге къойгъан адет-тёрелеге тийишлиликде патриот, интернационалист ниетледе юйретиуге артыкъда уллу эс бурук изленеди. Кертисин айтсакъ, республиканы халкълары аллай ниет хазнасы бла ёхтемлеседиле. Мен толу ийнанама биз, биригин, ол борчланы барысын да толтурлуугъубузгъа.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Окъутууда проблеманы юслеринден ачыкъ сёлешиу баргъанды

(Ахыры. Аллы 1-чи бетдеги).

Орта билим берген учреждениялада биологиялыкъ баш борчка федерал къырал билим бериу стандартны (ФГОС) кийириу саналады. Аны ючюн озгъан жылда школлада талай магъаналы жумуш тамамланнганды, быйыл да устаслары, окъуучуланы, ата – аналаны араларында бу жаны бла ангылатыу иш тири бардырылады. Кирин билдиргеннге кёре, республикада миллет тиллеге къайгъыра, озгъан жыл КъМР – ни Правительствосуну «Къабарты бла малкъар тиллени сакълаугъа эм айнытыугъа себеплик этген экспертно – консультативный къауумну къураргъа» деген бюйрюгю къабыл кёрюлгенди.

Министрни орунбасары сакъат сабийлени окъутуу – юйретиуишни юсюнден да айтханды. Алагъа зс тапдырыр умут бла РФ – ни Президенти бла Правительствосу «Доступная среда» Къырал программаны къурагъандыла.Проектге республиканы шахарларындан бла районларындан онтогъуз билим бериу учреждения къатышханды. Ол кезиуге федерал бюджетден КъМР – ни бюджетине 24 миллиондан артыкъ ахча бёлюнгенди.

Фахмулу сабийлеге къайгъырыу бла «2013 – 2020 жыллада КъМР – да билим бериуню айнытыу» Къырал программа эмда бу сабийлени айнытыугъа себеплик этген Битеуиллилет Концепция жаращдырылгъанды.

Айыбмалы окъуучуланы биличилерин ачыкълар ючюн, 22 предметден Битеуроссей олимпиада бардырылады. 2014 жылда онбиринчи январьдан илмуда жетишиллени бла кемчиликлени да чертип белгилегенди.

Министерствону жаш тёлю департаментини башчысы Анзор Курашинов «КъМР-де эркинликлени бузмакълыкъ, жамауат низам бла къоркъуусузлукъну сакълау», «КъМР - де жаш тёлю политиканы жашаугъа кийириу амаллана тапландырыу» деген республикалы къырал программагъа кёре байыл, 15119 адам къатышып, 79 мероприятие къуралгъанын, отчёт кезиуге патриот юйретиу жаны бла да 8119 адам бла 46 магъаналы мероприятие ётгенин билдиргенди. «Ветеранланы жюреклерин жылытайыкъ» атлы акцияны чегинде волонтёрла «Биз болмасакъ, ким!» деген проектни бардырадыла. Быйыл ала 64 ветеранны жумушларыла къараугъанды. Ол миллет тёзюмлюкге себеплик этген «Къонакъбайлыкъ» проектни юсюнден да айтханды.

Къырал социал политиканы жашауугъа кийириуню эм устаслары иш хакъларыны ёсдюрюуню амаллары юсюнден министерствону экономика эм анализ бёлюмюню таматасы Ирина Гукежева бildиргенди.

Жыйылыуну ахырында ЕГЭ-ни эсеплерини, анда тюбеген кемчиликлени эм аланы кетериуню, бу жаны бла устаслыкъларына кёре ишлеген бир къауум адамны сыйлы атлагъа тийишли болгъанларыны юсюнден да айтылгъанды.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Нажабат.

Дата

Хатерлиги бла хурмет танханды

Байсыланы Ибрагимни жашы Ахмат Ташлы - Талада туугъанды. Университетде окъуй тургъанлай келгенди «Коммунизмге жол» («Заман») газетге. Алгъа корректор болуп ишлегенди, бир ауукъдан а корреспондент этип кёчюргендиле. 1992 жылдан башлап ол КъМР- ни Журналистлерини союзуну таматасыны орунбасары болгъанды. 2002 жылны ахырында дуниядан замансыз кетгенди. Бу айда анга 60 жыл боллукъ эди.

Мен Ахмат бла бир элли болгъанлыкъгъа, аны бла заманда эки кере тюбешгенме. Театрда ишлеген жылларыма «Заман» газетте Геляланы Рамазанны юсюнден статьямы алып келеме да, анга тюбеп кьалама. Не жумуш бла келгеними сорады. Болгъаныча айтама. Ол а: «Мен да бусагъатда аны юсюнден жазып бошагъанма»,- дейди. Биз биринчи малкъар драматург эм режиссёрну юсюнден сёлешебиз, аны жашау, чыгъармачылыкъ жолу бла кюрешгениму да билдиреме. Ахмат а: «Менде Рамазанны актриса нёгерлери бла тюшген суратыбарды да, аны санга саугъагъа берейим»,-дейди. Аны да алып, кёлюм кётюрюлюп кетгеним эсимдеди. Ол сурат менде биогюн да сакъланады.

Бу иш майда болгъан эди. Декабрьни арт кюнлеринде уа малкъар телевидение «Чамхана» деген кезиуню берициую Ташлы – Талада алдыра эди. Ахмат да телевиденияны ишчилери бла бирге келеди. Мен бериуге къатышханым себепли анда болама. Ахыр сюжетни элни башында ала эдиле. Эсимдеди, аны арлакъда сюелип, ышарып къарап тургъаны.

Ахматха Жангы жыл бла байламлы оюмун айтырын тилегенлеринде, ол: «Радиогъа чакъыргъандыла да, ары барлыкъма», -деген эди. Аны алгъышлау сёзю юйюнде плёнкагъа жазылып сакъланады.

Байсылары мен танымагъан юйюр тюйюлдюле. Алай барындан да бег а тамата къарындашлары Ахмадия бла шагыйрейме. Ол школда тарыхдан дерсле бергенли ири кесек жыл болады. Мени да окъутханды. Анасы, атасы да дуниялярын алышхандыла. Биогюн да анда – мында тюбесек, эгечлери Ахматны сагъынмай кюймайдыла.

Юйлеринде баргъанымда, Аслижан былай айтхан эди: «Жюрегими къыйнагъан зат болуп анга бildиргесем, тап айтып, жау жакъгъанлай, чёкдюрюп къоюучу эди. Кесини юйюрю, сабийлери болгъанлыкъгъа, бизге улу кёллю бир заманда къарамагъанды. Аланы да, бизни да бек кьаты тутханды. Няння ёлгенден сора уа, тюз ани орунунда эди. Эгечлерине айтмагъан жарсууууму анга айтханма».

Бир талай жыл мындан алгъа Ахматны Нальчикдеги юйюнде болгъан эдим. Ала юйдегиси Таукенланы Мариям бла эки кызы бла бир жаш ёсдюргенди. Мен аладан: «Атагъыз бла биринчи жюрге нени салгъаны – ишинми огъесе юйюрюнмю?» -деп соргъанымда, тамата кызы Фатима, арсарсыз: «Юйюрюн», -деген эди. Сора, сейир этип, былай къошхан эди: «Юйюрю тургъанлай, адам ишин алгъа кьалай салыр биринчи жерге?»

Атасыны сыфаты ани эсинде жаланда алай кьалгъаны бла байламлы болур. Аланы альбомларына кьарагъанымы да эсгереме. Ахматны сабийле бла юйлеринде, табийгъатда да тюшген бир талай сураты бар эди. Аладан ол жууукъ адамланы араларында болгъан жылыулукъ урады, бир бирге уллу ышанмакълыкъ да туура кёрюнеди.

Байсыланы жашларыны ишлеген жери бла жашагъан мекямны арасы бек жууукъ эди. Ол тюшде юйюне барыучусун да айтдыла. Мен газетге ишлеге келгенимде, аны юсюнден кёп ариу сёз эшитгенме. Тамата коллегаларым Ахмат, тюшде жашы Исламны школгъа элтип, артха алай кьайтыучусун эсгере эдиле. Мариям а былай айтхан эди: «Атасы келип, азыкъ жылытып, ашатып, школгъа алай элтип тургъаны себепли, ол кеттенден сора уа, мен да ишде, кызыла да окъууда болуп, Ислам ашамай кетип кьалыучу эди. Жылгъа жууукъ тургъанбыз алай...»

Эки кьызы да эрге чыкъгъандыла. Таматасы Фатима юч сабий ёсдюреди, Залина жашха кьарайды. Ислам а академияда окъуп бошагъанды.

Ахмат «Коммунизмге жол» газетде эл мюлк бёлюмде ишлегенди. Аны ол замандагъы таматасы Хучиналаны Ануар былай айтады: «Ахматча адеплиги болгъан, уллугъа-гитчеге да намыс эте билген адамгъа бек аз тюбегенме. Кьайда, кьачан болса да, мен аны кьашын тюйюп кёрмегенме. Не узакъ жерге да барып, материал алып кел десем, ары жетип, жумушун тынгылы тамамлап келиучю эди. Алай болмаса, аны КъМР-ни Журналистлерини союзуну правленини таматасыны орунбасары этип да аллыкъ тюйюл эдиле».

Ани биргесине ишлеп баштагъан, бусагъатда «Заман» газетде жууапли секретарь Токъуланы Борис да Ахматны адамлыгъыны, профессионал жаныны юсюнден да кёп ариу сёз айтады. Командировкалада жаш журналистлеге болушханын, чомартлыгъын, оргъурлулугъун, жигерлигин да белгилейди.

Союзгъа кёчгенде да, ол хар заманда, кьадалыл кюрешгенди. Коллегаларына сакъ кьарап, район газетледе «летучкала» бардырыгъанды. Аланы кёллерин кётюрейим деп, туугъан кюнлеринде, байрамлада, юбилейледе сыйлы дипломла, саугъала берир ючюн заманын, кьарыуун да аяп кьоймагъанды. Басманы юйюню фойесин Жангы жылда аны кьатышыуу бла бек омакъ жасагъанларын биогюн да айтадыла.

Жамауат жашаугъа да ол тири кьатышханды. Алгъыннгы СССР-ни бла Россейни Журналистлерини союзларыны съездлерине бир ненча кере кьатышханды. Бу профессионал биригиую сыйлы дипломуна бла сыйлы юбилей белгисине, башха саугъалагъа да тийишли болгъанды.

Чыгъармачылыкъ иш бла кюрешгенини кьайсысы такъмайды назму, дерге боллукъбуз, биютюнда жаш заманында. Ахматны да бар эди аллай талпыныуу. Аны ата юйюнде сакъланнган назму дефтеринде ала иги кесекдиле. Барына да кьарап чыкъсанг, кёресе, ол ала бла кёп жылланы ичинде ишлей тургъанын. Ахырысы бла кьырып кьойгъанларына да тюбейбиз. Ол да, хар жаш адамча, табийгъатны айбатлыгъына кьууанып, сюймеклик назмулагъа да жетеди. Алай адамлыкъны, жашауну багъасыны юсюнден тизгинлери уа сагъайтадыла. «Есенинден» деген назмусунда былай дейди:

Ёлюм жангы тюйюлдю бу жашауда,
Жашагъан да тюйюлдю жангы...

Быллай тизгинлени да окъуйбуз:

Мен да билмей кетерме, тынч,
ууа кёзлени...

Кьысха айтханда, ол ёлюмге асыры кёп эс бургъанча кёрюнеди. Жаш Ахматха аланы не зат айтдыра болур эди? Ким билсин.

Аны юй биичесинде да сакъланадыла назмулары. Ала зарфха урулгъандыла. Жанында кеси кьолу бла жазып 600 тизгин деп да белгиленеди. Ол аланы басмагъа депми хазырлай болур эди? Аны юсюнден Мариям былай айтханды: «Жаш заманында бар эсе да аллай мураты, артда аллай акъылы бар эди деялмайма. Анасы уа айтыучу эди аллай умутуну юсюнден».

Жаш заманында Ахматны назмулары «Комунизмге жолда» басмалана тургъандыла. Ата юйюнде аланы бир кьаууму кесилип сакъланадыла. Жарсыугъа, чыкъгъан жыллары, кюнлери уа жокъду.

Аладан бирин – «Сёймеклик бла мен» -дегенни саулай берирге сюеме:

Мен келгенме, тюйюлме мен
ёмюрлюк:
Дуниядa жашагъан кетер
дуниядан.

Керти сюймеклиг а кьалмайды
ёлюп,
Ол кетсе да, кьарча, кьайтды
жангыдан.
Ол, жазча, келеди, жерге,
саугъалай,
Келгенди, кетсе да, кьайтырча
танглай.
Мен кетсем да, жерде кьалыр
сюелип,
Сын ташым бла бирге сюймеклик.

Бизни бир эллиле болгъанлыбызны билгенле, коллегаларым да Ахматны юсюнден жаланда ариу айтадыла. Сабыр акъыллы адам эди, дейдиле, хыны этип, уллу сёлешип аны кёрмегендиле, адамны жумушуна кьайгъыра билгенин да унутмайдыла. Ол жашаудан замансыз кетген эсе да, адамланы эслеринде уа, кеси жазгъанлай, аны сюймеклик ёлюп кьалмагъанды.

САРАККУЛАНЫ Асият.

Биринчи дуния урушну кёкюрегинде эки Георгий жору бла къайтханды

Эки Георгий жор бла саугъаланнганды

Зокаланы Кичибатырны жашы Хасанны батырлыгъыны юсюнден Кьашхатауда таурухла жюрюргенди. Ким биледи, къошуп, кьораты айтханла да болур эдиле. Алай аны таныгъанланы, биргесине биринчи дуния урушха кьатышханланы хапарларына кёре, ол, керти да, уллу кишилиги болгъан, жаудан артха турмагъан жигит эди.

«Дикий дивизияны» солдаты, Россейни, тюз ата юйюнча, къоруулагъан таулу улан биринчи дуния урушдан кёкюрегинде эки Георгий жору бла къайтханды. Сталинчи репрессияланы жылларыкъдан, жалгъан дау бла тутулуп, илишанны салынгъанды. Кьабарты-Малкъар АССР-ни хапарлагъанды Къырал къоркъуусузлукъну комитети, 1957 жылда 9-чу августда Зокаланы Хасанны ишине жангыдан кьаран, аны терслиги болмагъанын тохтатыдыргъанды эм реабилитация этгенди.

Мен аны жашаумда жаланда бир кере кёргенме. Ол заманда манга, баям, жети-сегиз жылдан кёп бола болмаз эди. Хасан атасы Кичибатырны юйюнден сёдегей жаяу жолчукъ бла тёшден тигелеп келе эди. Юсюнде мор сахтиян пальтосу, башында аллай тюрсюнюю жылтырауукъ мухар бёркю. Сакъалы ариу жюлюнюю, жаланда гитче кьара мыйыкъчыкъла кьоюп. Сыфатында, жюрюшюнде, кёзлерини жютюлюклеринде да чёрчек, ётгюр адам болгъаны эсленип тургъа эди.

Аны батырлыгъыны юсюнден кьашхатаучу кьартланы хапарларын эшите тургъанма. Ол от жюрекли адам бир аты бла этилген законсузлукъну, терс ишлени юслеринден ачыкъ айтыгъра базыннганы ючюн. Кичи кьарындашы Хусейни да, Хасанны кесин да дуниядан жокъ этген эдиле.

Хасан ким эди, не адам эди? От 1890 жылда Кьашхатауда туугъанды. Биринчи дуния уруш башланнганда, кеси ыразылыгъы бла эмда кьэстрибунал а кёпмю мычырыкъ эди, олсагъат окъуна бир кьауум адамны ёлтюрюргге оноу этеди. Хасан да илишанна сагъаланы кьладан бири эди.

Аны ёлтюрюргге «Дикий дивизияда» кьуллукъ этген дюгерли жашлагъа буюрадыла. Ала уа Хасанны уста таныр болгъанды. Аны танг аласында ёзеннге чыгъарып, ушкокларын кёкге буруп атхандыла, сора кьолуна узун быргъылы австрий ушкокну тутдуруп, патронла да берип, бошлап кьойгъандыла.

Бу хапарны аны бла бирге австро-герман фронтда болгъан, Кьабарты-Малкъарда Совет властыны орнатыр ючюн кьаты кюрешген оруслу революционерледен бири А. П. Крутов айтхан эди. «Советлени власты ючюн» деген аты бла Шохай, кесинде болгъанчыкъланы, жууукъларындан тилеп да жыйышдырып, тазирни тёлегенди.

Серебряковну Хасаннга артыкъ не дерти болгъанын да айтайыкъ. Бир кюн Кьабарты полкга орус жаяу аскерчи ротадан келечиле келедиле. Шахарда жашагъанла бла бирге биз урушха кьажау демонстрациягъа чыгъарыкъбыз да, сиз да бизге кьошулугъуз, дец тилейдиле. Хасан, атына да минип, кьолуна да кьызыл байракъ алып, орус жаяу аскерчи ротаны аллында баргъанды.

Андан сора демонстрациягъа кьатышханланы ызларыннан болгъандыла. Кёплени, ол санда Зокаланы Хасанны да, аскер трибуналгъа сюдге бергендиле. Мени, офицерни, солдатланы алларында намысымы тюшюргенди деп, Серебряков да тарыкъгъанды. Аскер трибунал а кёпмю мычырыкъ эди, олсагъат окъуна бир кьауум адамны ёлтюрюргге оноу этеди. Хасан да илишанна сагъаланы кьладан бири эди.

Аны ёлтюрюргге «Дикий дивизияда» кьуллукъ этген дюгерли жашлагъа буюрадыла. Ала уа Хасанны уста таныр болгъанды. Аны танг аласында ёзеннге чыгъарып, ушкокларын кёкге буруп атхандыла, сора кьолуна узун быргъылы австрий ушкокну тутдуруп, патронла да берип, бошлап кьойгъандыла.

Бу хапарны аны бла бирге австро-герман фронтда болгъан, Кьабарты-Малкъарда Совет властыны орнатыр ючюн кьаты кюрешген оруслу революционерледен бири А. П. Крутов айтхан эди. «Советлени власты ючюн» деген аты бла 1987 жылда «Эльбрус» китап басма чыгъаргъан китапда жазылгъанына кёре уа, Хасанны илишаннга салырдан алгъа демонстрациягъа башчылыкъ этгенлени ёлтюрюргге, кьалгъанланы уа, штрафной батальоннга къошуп, жангыдан фронтха жиберирге деген буйрукъ келгенди. Аны себепли уа тюзю былайды дерге кьыйынды.

Империалист уруштан къайтханы бла Хасанны кьайгъылы, кьоркъуулу кюнлери бошалып кьалмагъандыла. Жангыдан кьолгъа сауут алыргъа тюшгенди. Энди Совет властны тыш эм ич душманладан къорууларгъа керек эди. «Дикий дивизияны» сатырларында уруш эте, аскерише ири юйренгеннгне пулемётчуланы отрядына башчылыкъ этиную буюрадыла. Аны не кьыйын жерге да ышанып жибередиле, кьаллай кьоркъуулу болумгъа тюшсе да, абызырамазлыгъын, кёлсюзлюк этмезлигин биле эдиле.

Малкъар атлы аскер полк кьуралгъанда, Хасан сотняны командири болгъанды. Акъ гвардиячыла бла Ставропольяны тюзлеринде, Чечен-Ингушну тауларында, Владикавказда сермешгенди.

Север Кавказда Граждан уруш бошалгъандан сора да, халкъгъа алай терк тынчлыкъ келип кьалмагъанды. Совет властны душманлары коммунистлени, активистлени ызларындан марлап айланнгандыла, тап тюшген жерде ёлтюргендиле, аланы юйлерин-журтларын тонагъандыла, от салгъандыла. Ол жыллада Зокаланы Хасан, халкъ милициясы отрядына башчылыкъ этe, бандитизмге кьажау кьаты кюрешгенди.

1928 жылда, Кьашхатауда жарлы юйюрледен эл мюлк товарищество кьурап, анга башчылыкъ этгенди. «Кьызыл Малкъар» колхозну биринчи председатели да ол болгъанды. Шёндю Кьашхатауда орамладан бири Зокаланы Хасанны атын жюрютеди.

КЪУЛБАЙЛАНЫ Алий.

ТАНСЫКЪЛАУ

Совет замла модагъа нек киредиле?

«Совок» деген сёз алгын осал магъанасы болгъаннга ушай эди, бу арт кёзиуде уа аны юсюндеги бояуу онга, аны тюйюндеги тюрсюнле жарыкъдан-жарыкъ кёрюне барадыла. Шёндюгю адамла эслерине кьуру тюкен тапкаланы угъай, баям, келерини жаш заманларын, жалынчакъсыз насыпларын тюшюре болурла. Огьесе биогюнлюкде кьыташ-кьаралыкъ кьаллай бир кёп эсе, келир кюн кьаллай бир кьаранты кёрюне эсе, тынч, къоркъуусуз болуучу Брежнев башчылыкъ этген заманны эсге тюшюрюю аллай бир арзуму кёрюнеди? Кьалай-алай эсе да, совет моданы, тренди адамла бек жаратханлары ачыкъланады. Келигиз, совет белгилени, бусагъат жашауда багъалы кёрюнген бир кьауум затны юсюнден айтайыкъ.

Хазыр бол!

Биринчи майда кьырал башчыланы ызларындан демонстрация жангыдан бардырыладыла. ВВЦ-гъа алгъыннгы аты ВДНХ (выставка дистижений народного хозяйства) кьайтарылгъанды. Анга бу ат 1958 жылда берилген эди. ТАСС (Телеграфное агентство Советского Союза) энди 1992 жылда чыкъгъан ИТАР-ны орунуна жюрютюле башлагъанды. «ТАСС уполномочен заявить» деген сёзле энди тынч ангылашынырыкъдыла.

Президентни жаз башында указы бла ГТО-ну нормативлерин беруу россейлилеге борч болуп кьалгъанды. «Готов к труду и обороне» ГТО абревиатура кьайтарылгъанды. «Ёмюрню кьурулушлары» жангыдан башланнгъанды. АТЭС-ни Владивостокда саммитини ачыныуына жораланып, Сочиде Олимпиаданы объектлери, футболдан 2018 жылда дуния чемпионатха хазырланыу бла байламлы кьурулушла, БАМ-ны жангыдан ишлеп башлау дегенча уллу ишле бардырылса турадыла.

«Урунуугу жигити» деген сыйлы ат кьайтарылгъанды. ВЦИОМ бардырлан сорууда аны жаратханла 81 процент болгъандыла, совет заманладагъы «Народный контрольну» орунуна бусагъатда Путинни башламчылыгъы бла чыкъгъан ОНФ (Общественный народный фронт) ишлейди. Шёндюгю жангы затла барысы да бусагъатда арталлыда унутулмагъан эски затладыла.

Башда айтылгъан шартла уллу политиканы совет белгиледиле. Быллай затлада адамланы юй жашаулары бла байламлыкълары да аз тюйюлдюле.

«Совет чебурек»

Биз бек сюйюучю Жангы жылны юсюнден да айтайыкъ. Бусагъатда ашарыкъ бек кёп болгъанына да кьарамай, «Оливье» салат бизде озгъан заманны бек айырмалы, оГуулу белгиледиген бирлердиди. Совет Союзда Жангы жылны илляулары болгъан адамла, ёлкаларын жасай туруп эм багъалы жерлеге эски оюнчакъланы орнатадыла, терекни бек башына бешмюйюшлю жулдузну саладыла. Башха илляуланы жангыларын да совет замандагъылагъа ушатыргъа кюрешедиле адамла бусагъатда.

Кьар аппаланы да, совет замандача, ичлерин мамукъдан этедиле. Юйде байрамлада артыкъ бек кёрюнмей эсе да, уллу шахарланы орамларында, майданларында совет заманны тансыкълауну белгилери шарт кёрюнедиле. Анда-мында «Советское шашлычное», «Советское чебуречное» эм аллай башха «кьайтабарла» ачыладыла, кёп жерде кьызыл байракъла, Хрущёвну, Брежневни, Андроповну суратлары салынадыла, эски газетде, журналда агиткала, тюрлю-тюрлю чакъырыула кёрюнедиле. Сыра сатылгъан жерледе краникни бaллгъан «Требуйте долива после отстойки», деп жазылгъанды да бизге сейир кёрюнеди.

Кафеледен бирлеринде ары багъланлагъа Ленинни сураты болгъан, ксероксда басмаланнган жюзсомлукъ ахчаны бередиле – ол а бизге энтта да келигиз деген дисконтду. Адамла аллай кафелеге жюрюйдюле, чебуреклени сюйюп ашайдыла. Быллай хапар да барды: бир шахарда «Советская пельменная» деген кафени ачхан эдиле, алай ары адамла бармай кьойгъандыла: совет пельмень, баям, алай татыулу болмаз эди. Анда пельменьле биширие туруп, ичлери суугъа кетип кьала болур эдиле.

Мени танышларым Адлерде солуп турадыла, санаторийни аты «СССР»-де. Анда совет заманны неси барды деген сорууума: «Сервиси», дагъыда меню-макаронла, кашала, компот, 20 грамм сары жау. Ол, бешмюйюшлю жулдузлача кесилип, сууукъ сууну юсюнде кьалкъып турады». Битеу айтханда, артыкъ тамашалыкъ тюйюлдю, алай «кьайда солугъанса?» деген соруугъа: «СССР-де!», деген жууап хычыуун кёрюнеди.

Совокну тансыкълагъанлыгъа халкъ быллай сайтны кьурагъанды – «Назад в СССР. СССР-де туугъанланы формулары». Ала совет жашау халны, байрамланы, пионер лагерьлени, тимуровчуланы, эски фильмлени, телеберуулени юслеринден бир бирге хапар айтдыла, совет анекдотланы эсге тюшюредиле, совет затланы музейлерин кьурайдыла. Аллай темалагъа кьарагъанла мингле бла саналадыла.

Адамла совет жашауну подъездини аллында ыннала деген атрибутну да эсге тюшюредиле. Кьыйыр шахарлада ыннала бусагъатда да подъездлени кьатларында, алгъынча, жыйылып олтура эселе да, политиканы эм кьонщуларны юслеринден лахор эте эселе да, чёплеу ашай эселе да, КПСС-ни АК-сыны биринчи секретары Хрущёвну анасы да алай жашагъан эди, жашы аны Москвада суу жагъада сюелген кенг белгили юйге кёчюрюлгенди сора да, элде тёресин унутмай, кьаты бла ётюп баргъан адамгъа «Кьалай жашайса?»-деп сора эди.

Бусагъатда уа уллу шахарлада подъездлени кьатларында, бирге жыйылып олтургъан ыннала хазна кёрюнмейдиле. Мени шуёх тширыыум, эски фатарын сатып, жангы юйде башхасын сатып ала туруп, подъездни аллында ыннала олтургъанларына бла олтурмагъанларына бек уллу магъана бере эди. Бизды аны бла жангы фатар излей баргъаныбызда, подъездни аллында шинтикледе олтургъан ыннала ондан аз тюйюл эдиле, барысыны да башларында гитче жаулукълары бар эдиле (ара шахарны профессорла жашагъан юйюню аллына аллай бир ынна кьайдан чыкъгъан эди!). «Подъездни кьатында – ол бек сейирди, жылыды, ышанлыды»,-деген эди шуёхум, фатарны арсарсыз сатып ала туруп.

«Алёнка» эм сгущёнка

Совет изделияла – проигрывателледен башлап пластинкала, фарфор эм марксизм-ленинизмни классиклерини сочинениялары бла бошап, шёндю модагъа кире турадыла. 90-чы жыллада уа аланы, кир-кипчик тёгюлген жерлеге атып, китап тапкаланы бошатып тебиреген эдиле. Бусагъатда Гросманны, Солженицыны, Булгаковну, Давлатовну чыгъармаларын кьайсы китап тюкенде да табагъча боллукъду, Марксны «Капиталын» а табарыкъ тюйюлсе. Неда Брежневни «Малая землясын». Совет затланы кьайтарыуда жаланда антиквариал угъай, продукцияны чыгъаргъан тири производительле да жетишиллиле болгъандыла. Кьайтарылып бек алгъа чыкъгъан кьыйыр башлагъанды. Кьармашыулу маркетологла былай жазгъандыла: «Ол бек белгили чай, пачкасны тышында пил сураты болгъан. Андан сора уа, «Алёнка» шоколад, «Советская кьыйма, «Столичная аракъы, «совет эскимо», пломбир, «Дружок» бишлакъчыкъ, «Крем-сода» суу, «Крестьянское» жау эм кёп башха продуктла жайыла башлагъандыла.

ВЦИОМ бардырлан сорууда ачыкъланганыча, бизни гражданланы 55 процентлери совет сатыу-алыу маркаланы бийик даражалылагъа эм татыулулагъа санайдыла. Соруулагъа жууап бергенлени жарымы совет маркаларгъа, жангыладан эсе, ышанлылыулу кьарайдыла, 5 проценти уа кёп совет затны тансыкълайдыла. Аны кьой, тыш кьыраллы адамла окъуна тансыкълайдыла кёп совет продуктну: мен кёрген японлу туристле тюкен арбачыкъларына бир талай сгущёнканы, «Алёнка» шоколадны, ауур жюклеп, алып кетип бара ждиле. Аланы ёшюнлерин чырпыбак Володя Ульяновну сураты болгъан октябрят значокла жасай эдиле. Ол белги кьырал тарых музейде 200 сомгъа сатылады. Ол белги эрттеден тургъан зат тюйюлдю, изленнгени ючюн жангыдан чыгъарладыла.

Мындан алгъараккъа уа кафеледен бирлеринде мен кьууанчлы байрам тюбешиу кёрген эдим: абадан эр кишиле эм тширыула, кьызыл галстукланы, боюнларына тагъып, «Взвётесь кострами синие ночи, мы – пионеры, дети рабочих»,-деп, жырлай эдиле. Ала аллай кьууанчлыла эдиле!

Лариса КАФТАН.
«Российская газета Неделя»

Жыйылыу

Озгъан байрым кюн Нальчикде Къырал концерт залда уллу къууанч бар эди.Сатыу-алыуда ишлегенле кеслерини Битеуроссей кюнлерин белгилегенди.

Байрамда болуучусуча, кёплени къолларында гюл къысымла бар эдиле. Ала таматаларын, тенглерин, шуёхларын, жуукъларын алгъышларгъа келгенледиле.

Бу байрамны бу бёлюмде ишлегенлеге КъМР-ни Промышленность эм сатыу-алыу министерствосу, россейли денти Аусес Бетуганов чыкъгъандыла. Кеслерини алгъышлау эм ыспаслау сёзлеринде ала сатыу-алыу бла байламлы болгъанла кёплеге ишчи жерле ачханларын, жандауурлукъгъа да тири къатышханларын,спортчу ларыбызгъа, жаш фахмулагъа, къарыусузлагъа да дайым болушлукъ этгенлей тургъанларын айырып айтхандыла.

Марита Бекалдиева уа «Айырмалы ишлегени ючюн» деген алтын майдалгъа министерствону, Россейни профсоюзларыны сыйлы грамоталарына жыйырма бёш адам тийишли болгъанларын билдиргенди.

Къыйналгъанланы, жетишимлеге жетгенлени тийишлисича кёргендиле

профсоюзланы республикада «Торговое единство» комитети эмда Дуния артий комитетни Шимал Кавказда представительствосу къурагъандыла.

Сахнагъа бек алгъа «Торговое единствону» председатели Марита Бекалдиева бла Дуния артий комитетни вице-президенти Аусес Бетуганов чыкъгъандыла. Кеслерини алгъышлау эм ыспаслау сёзлеринде ала сатыу-алыу бла байламлы болгъанла кёплеге ишчи жерле ачханларын, жандауурлукъгъа да тири къатышханларын,спортчу ларыбызгъа, жаш фахмулагъа, къарыусузлагъа да дайым болушлукъ этгенлей тургъанларын айырып айтхандыла.

Марита Бекалдиева уа «Айырмалы ишлегени ючюн» деген алтын майдалгъа министерствону, Россейни профсоюзларыны сыйлы грамоталарына жыйырма бёш адам тийишли болгъанларын билдиргенди.

Аланы араларында энчи предприниматель, меценат, Нальчик шахар округу жер-жерли самоуправлениясыны Советини депутаты Молланы Алим, энчи предприниматель, чекленнген жууаплылыгъы болгъан «Интерьер-XXI века» обществону таматасы Кючмезланы Мухамет, «Кенгуру» сатыу-алыу араны директору Тетуланы Зухура да бардыла.

Ол ингирде жетишимле болдургъанланы КъМР-ни профсоюз организацияларыны бирлигиюню председатели Фатимат Амшокова, республикалы Профсоюзланы къурау бёлюмюню таматасы Лариса Ворокова, КъМР-ни промышленностуну эм сатыу-алыу министрини орунбасары Жарашыууланы Алим, Нальчик шахар округну жер-жерли администрациясыны башчысыны биринчи орунбасары Анатолий Тонконог, дагъыда башхала да алгъышлагъандыла.

Бу иш бла кюрешгенле республикада жашагъанлагъа тынгылы продукция, аякъ эмда юс кийимлени игилерин сатыу бла къууандыра турурларына ийнанналарын айтхандыла, алтын майдалла бла бирге дипломла, саугъала да бергендиле.

Республикада атлары кенг белгили болгъан жырчыла уа, ол санда РФ-ни сыйлы артисти Али Ташло, Бийланы Аслан, Асият Асланова, Жанна Бахунова, Анжелика Шибзухова, Вазген Оганесян, Инна Керефова, Ислам Хаконов, «Кабардинка» ансамбльни эмда «Эсперанто» клубну тепсеучюлери ингирни бютюн жарыкъ этерге кюрешгендиле.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

СУРАТЛАДА: (башында) Фатима Амшокова Жарашыууланы Алимни саугъалайды; (тюбюнде) саугъаланнганланы къууму.

Суратланы автор алгъанды.

Панкратион

Европаны чемпионатындан-алтын майдал бла

Кёп болмай Румынияны ара шахары Бухарестде панкратиондан Европаны чемпионаты болгъанды. Эришиулеге бизни жерлешибиз, Бахсан шахарны сабий эм жаш тёлю спорт школунда жарау этген Альберт Шогенов да къатышханды. Сермешледе 62 килограмм ауурлукъда ол кишиге ал бермегенди. Аны себепли тийишли, биринчи жер бла саугъаланнганды.

Альбертге 23 жыл болады. Ол жаш болса да, бюгюнлюкде спортну халкъла аралы классыны устасы болгъаны махтанырчады.

Энди спортчу октябрь айда Будапештде бардырыллыкъ дунияны чемпионатына хазырланады.

Бахсан районну администрациясыны пресс- службасы.

Спартакиада

Жерде, сууда да гиртчилик

Аскер-тенгиз флотну кюню битеу къыралда да кенг белгиленнгенди. Анга аталып Урван районну Наркъала шахарында да спартакиада болгъанды. Эришиулеге ДОСААФ-ны Прохладна, Урван, Терк, Зольск районлада бёлюмлерини автомобиль жюрютюрге юйреннген жашла къатышхандыла.

Ала Нальчикни культура эм солуу паркында «Ёмюрлюк отну» мемориалыны къатында къысха митинг къурагъандыла. Жаш адамланы алгъышлай, РФ-ни ДОСААФ-ыны республикада бёлюмюню таматасы Юрий Ашинов быллай жай спартакиадала республикада тамата классланы окъуучуларыны, курсантларыны араларында жыл сайын ётдюргенлерин эсге салгъанды.

Машина жолсуз жерде.

Жолда бара.

- Биринчи кере ол СССР-ни Жигити Уммайланы Мухамед-Герийни жашы Мухажирни хурметине жораланып ётдюрюлгенди. Анда билим бериу учреждениляланы курсантлары эришгендиле. Мындан ары бу тёре ючю ала барлыгъына ийнанабыз. Ол жаш адамланы кёп затха юйретеди. Ала автомобильни жюрютюрге, анга артыкъ уллу болмагъан ремонт этерге, жолда жюрюю журукъларына да юйренгенлери бла къалмай, илишан атыудан, тыйгъычладан женгил ётюуден да эришип, ючю- къарыуларын кёргюзтедиле. Битеу ол затла аланы чыныкъдырадыла, аскерге барсала да, бек болушурукъдула,-дегенди.

Ол дагъыда Россейде Аскер -тенгиз флотха уллу магъана берилгенин, ол дунияда бек ючлю болгъанын да айтып: «Сизден бирлеригиз анда къуллукъ этерге тюшерсиз, бет жарыкълы боллугъугъузгъа ийнанама»,- дегенди эмда Жабелланы Владимир 1958-1960 жыллада Аскер флотда къуллукъ этип атын айтдыргъанын белгилегенди. Владимир а суу тюбюнде къайыкъда жюзюп айланнганын айтып: «Мен кёп жашагъанма,кёпню кёргенме, алай а морляклай къалгъанма. Ол атны уллу сый бла жюрютеме»,-дегенди жаш курсантлагъа насийхат сёзюнде.

Мусса Калов тенгиз-жаяу аскерледе къуллукъ этгенди. Аны юсюнден айта,ол аскерчилени формалары ариу болгъанын, анда чынтты эр кишиле къуллукъ этгенлерин да чертгенди. Моряк болур ючюн, саулукълу болургъа, ана тынгылы хазырланыргъа кереклисин да айтханды.

Аладан сора да, курсантланы РОСТО ДОСААФ-ны республикада бёлюмюню таматасыны орунбасары, эришиулени баш судьясы полковник Хусен Мацухов да алгъышлагъаны, жаш адамла жетишимли болгъанларын сюйгенин билдиргенди. Уллу Ата журт урушу кезиуюнде бюгюннгю мамыр кюнню келтирир ючюн, жан берген жерлешлерибизни хурметине бир минутну шош сюелирлерин тилегенди. Ызы бла эсгертмеге гюлле салгъандыла.

Алайдан курсантла, эришиулени судьялары да Долинскеде экинчи кёлню жагъасына келгендиле. Алайда жашла сууда жюзгенлиде, къайыкъла, катамаранла бла да белгиленнген жерге алгъа жетер ючюн эришгендиле, къауум-къауум болуп, канат тартхандыла.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.

Суратланы автор алгъанды.

ЭСДЕ ТУТУУ

Малкъарны жанларыча кёрген къарындашла

Бизни Кавказ тауланы бир кёрген, аланы ёмюрге да сюйюп къояды. Элбрусну, Дых тауну, Тонгуз - Орунну айбат тийирелерине къарап, алайлада айланырга, тёппелерине чыгъаргъа кёп батыр излегенди. Аланы санында альпинист къарындашла Малейновла да болгъандыла.

Александр, Алексей, Андрей Москвада туугъандыла. Юйюрде ала бла бирге эки къыз да ёсгенди. Аналары сабийлени искусствогъа сюймеклик сезимлерин айнытыргъа итине, аланы пианинода согъаргъа, жырларгъа, сурат ишлерге юйретгенди. Аталары уа жашланы, саулукъларына къайгъыра, не суукъкъда да кёлде жуунургъа элтгенди. Къарындашла, бир бирлерине билеклик эте, жюрек жылылукъда, ырахатлыкъда ёсгендиле.

Тамата Александр (1907 - 1935 ж.ж.) гитчелеге не жаны бла да юлгю эди. Ол спортчу болгъанды, суратла да жазгъанды. Аны ишлери «Огонёк», «Крокодил», «Физкультура и спорт» журналланы бетлерин жасагъандыла. Александр таулагъа чыкъгъанлагъа саугъаргъа берилген «Альпинист СССР» деген значокну авторуду.

Малейновланы тамата къарындашлары, альпинистлени къауумуну инструкторуча, Элбрусну башына ёрлегенледенди. Ол Дых таугъа чыкъгъан кезиуюнде ажымлы жоюулгъанды. Александрны эсгере, къоркъуулу бешминглик тёппеге артда гитче къарындашла Алексей бла Андрей миннгендиле.

Алексей (1912-1991 ж. ж) къарындашланы ортанчылары Москваны энергетика институтун тауусханды. Таулагъа жолочучулукъну бек сюйгенди, анда кёрген айбатлыкъны уа фотоаппарат бла суратлагъа алгъанды. 1942 жылда ол жёнгерлери бла жюзден артыкъ адамны, Бичо ауушдан ётдюрюп, фашистледен къутхаргъанды. Жашлагъа жигитликлери ючюн алайда эсгертме орнатхандыла.

Алексейни жашауу толусунлай малкъар таула бла байламлы болгъанды десек, баям, терс болмаз. Кавказда электростанцияланы ишлеген заманда ол къолундан келгенни аямагъанды, альпинист лагерьлени къуралыуларына тири къатышханды. Приэльбрусьеде канат жолну тартыргъа керекди, деп сюелгенледен да бири эди ол.

Ортанчы Малейнов Малкъарда элли жыл чакъла бир жашагъанды. Аны мынды бюгюнлюкде да жарыкъ кёллю, кимге да билеклик этерге хазыр, таулуланы бек сюйген адамныча эсгередиле. Бизни адет-тёрелерибизни иги билгенди, бу жерледе аны хурметлеп, той – оюнлану сыйлы къонагъына санагъандыла. Ол хазырлагъан альпинистле уа бюгюн да бардырадыла уставлары къойгъан огуурлу ызны.

Алексей бу жаны бла бир ненча китап да жазгъанды. Сёз ючюн, 1956 жылда чыкъгъан «Альпинизм» неда 1955 жылда басмаланнган «Меры безопасности в альпинизме» дегенле бла къыйматтылы дерсликлеча бусагъатда да хайырланадыла. Аланы автору тау тёппелени терк-терк жокълагъан адам, бир талай жыл КъМР-ни альпинистлерини инструкторларын хазырлагъан школну таматасы болгъаны себепли китаплада материалла толудула, магъаналыдыла.

Андрей (1915-1984 ж. ж.) бек гитчелери жашаун сурат ишлеу бла байламлы этгенди. Жаш Москваны бийик художестволу училищесин тауусханды, М. Греков атлы студияда да юйреннгенди. «За оборону Кавказа» сыйлы майдал бла саугъаланнганладанды. Артда ол «Мысль», «Физкультура и спорт», «Детская литература» издательстволада да ишлегенди. Малейнов СССР-ни сыйлы тренери эди.

Алай ол да, къарындашларыча, «таула бла ауругъаны» ючюн ишлерини баш темасы бийик тёппеле болгъандыла. Бир кезиуде жаш тамата къарындашы Александрны къабырыны жанында он къойгъан ыз бла барыргъа сёз берген эди. Антына кертичи бола, художник альпинизм бла кюрешип тебиергенди.

Малейновланы гитче къарындашлары, Малкъарны жаныча кёрюп, мындагъы адамла таулагъа ушаш къарылула, ариуладыла, дегенни дайым да айтханлай тургъанды. Ол къайсы альплагерьни да сыйлы къонагъы эди, Бызынгыда орналгъанны таматасы Рахайланы Ачах бла уа чынтты шуёхлукъ окъуна жюрютгенди. Къошлада сюрюучюле, анга не заманда да жарыкъ тюбен, къакъ эт, бишлакъ, айран бла сыйларгъа ашыкъгъандыла.

- Тауланы былай аламат, тюрсюнлю, аланы жюрегинден сюйген, ангылагъан инсан, таулуланы татымлы ашларын ашагъан адам жазаллыкъды, - дей эдиле малкъар эллени къартлары, жашны чыгъармаларына къарай. «Таула жашырынлыкъларын кеслери сюйгенлеге ачадыла. Сени уа ала бир тюбешгенигизлей окъуна билгендиле ачыкъ жюрегингги», - деп, аны бла ёхтемленнгендиле альпинист нёгерлери.

Ол ишини бан борчун ёз жерлерини ариулугъун, тюрлене тургъан табийгъатны тамашалыгъын, адам бла тёгеректеги къудуретни байламлыгъын ачыкълауда кёргенди. Аны суратларыны кёбюсю темпера бла жазылгъанды, акварель бла да хайырланнганды автор. Чыгъармаларыны уллу циклы Кавказгъа, Малкъаргъа аталгъанды. Ол ишлени санына «Приэльбрусье», «Приют – 11», «Домбай», «Таулада жаз башы» эм башхала киредиле.

Андрей Москвада ауушханды артда аны ёлюгюн, осуятына кёре, тамата къарындашы Александрны къабырыны къатында Бызынгы ауузунда асырагъандыла. Малейнов къарындашла Малкъарны бийик тауларына сюймекликлерин ахыр кюнлерине дери жюреклеринде сакълагъандыла. Александр, Алексей, Андрей «школа жизни» деген ызны къурап, атларын Къабарты - Малкъарны альпинизмини тарыхында ёмюрлеге къойгъандыла.

МАХИЙЛАНЫ Азиза.

Биллириу

Таумырзаланы тукъум жыйылыулары

3-чю августда 2014 жылда Огъары Малкъарда Таумырзаланы тукъумуну жыйылыуу боллукъду.

Соруулары болгъанла 8 866 2 71-59-12 телефон номерге сёлешсинле.

САТЫУ-АЛЫУ

Учуз багъала бла

Нальчикде Кешоков атлы орамда 243-чю юйде аслам халда учуз багъасы бла эшикле, керамогранит, кроношпан, ламинат сатылады.

Соруулары болгъанла 8928-705-99-95 телефон номерге сёлешсинле.

Баш редактор АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары)

КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редакторну орунбасары)

ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь)

ТЕКУЛАНЫ Хауа (жамауат - политика бёлюмню таматасы)

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приёмыйы - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82.

Жууаплы секретарь - 42-66-85.

Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:

Жамауат-политика жашау - 42-67-68, 42-24-02.

Культура - 42-75-82.

Социальный-экономика - 42-66-73, 40-59-18.

Жангылыкъла эм спорт - 40-39-93, 42-66-71.

Письмола эм реклама - 42-37-94.

Тилманчла - 47-31-28.

Сурат алыучу - 42-68-72.

Бухгалтерия - 42-30-87.

Операторла - 40-28-49, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.

Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмеген боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россейли Федерацияны Басманы юсонден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —И—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эм асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тандырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды. Телефонла: 76-01-28, 76-01-10

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды. Телефон: 42-69-34

Номерге графикте кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салынгъанды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:

Беппайланы Муталип - дежурный редактор;

Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарны орунбасары;

Акушулаты Феруза (1,2-чи бетле), Зезаланы Лида (3,4-чю бетле) - корректорла.

Тиражы 1900 экз. Заказ № 1488

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНЫ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5

электрон почта: elbor_50@mail.ru